

»PÁKÁSZ« SZAVUNK TÖRTÉNETE

NYIRI ANTAL

*Mészöly Gedeon*nak, a rétségi élet magyarozóiának ajánlom őszinte tisztelettel.

1. 1887-ben azt írta HERMAN OTTÓ, hogy a 'pákász »rétségi kishalász, vadász, ki az egész évet a rétségben halászattal, vadászattal töltötte. A szabályozásokkal tündező félben van. Bihari szó, s az Ecsedi láp körül ismeretlen, noha a fajta ott még a lápi ember, csikász néven akad« (A magyar halászat könyve II, 818, én emeltem ki). — Nem sokkal ezután, 1891-ben BALLAGI ALADÁR is azt írta, hogy a pákások »Ma már igen kevesen vannak« (OMM., Magyarország II, 420). Nem egészen negyven évvel HERMAN OTTÓ hiráda után, 1925-ben pedig MÓRA FERENC a lápok világának s vele együtt a pákásoknak elmúlásáról így emlékezett meg: »A mocsarakból televények lettek, a lenge nád erdeiből kukoricaerdők, a hínárosokból búzamezők, a bölömbika helyett cséplőgépek búgnak, a sárkány által elnyelt falvak helyén, amelyek fölött a vasúti sínek acélkigyói csillognak, pákász nagyapák, szántóvető, gyári munkások unokáinak faluharangjai feleselnek egymással« (Sokféle, Egy cár, akit várnak, 35; Magvető, 1958).

Ez a fejlődés rendje. A lecsapolás által nemcsak a lápok, a vadvizek tűntek el, hanem az úszó lápokkal együtt az azokon élő, halászó, vadászó, gyűjtögető pákász is, és annak mai unokái vagy földművelők már, vagy gyári munkások.

Bár a pákász mivoltáról, élete folyásáról részletesen tájékoztat a néprajzi irodalom, a pákász szó eredetéről semmi bizonyosat nem tudunk (SzófSz.).

2. Az MTsz. a pákász első jelentésének ezt mondja: 'kutató, fürkésző' (Bereg m.). *Pákász macska*: 'ennivaló után kutató torkos macska' (Hegyalja, Kassai J. Szókönyv III, 87; IV, 55). *Nagy pákász*: mondják az olyan emberre, aki mindent kifürkész, kieszél, föltalál (Hegyalja, Kassai J. Szókönyv III, 87); és csak másodíknak találjuk ezt: 'rétségi kishalász, vadász, a ki az egész évet a rétségben halászattal, vadászattal tölti' (Tisza mell. Sárrét, CzF.; Békés m.; Bihar, Komádi HERMAN O. Halászat K.).

Az ÜMTSz. Békés, Bihar és Szatmár megyéből ismeri a pákász szónak 'rétségi kishalász, vadász, madarász' jelentését, tehát az egykori Sárrét meg. az egykori Ecsedi láp környékén. Gyulán a pákász főnév 'csengető, tolvaj', továbbá: 'pákosztos (gyermek, ember), pákosztoskodó' értelemben van följegyezve, Mezőtúron meg: 'zsványtermészetű' a jelentése. Igei értelemben a pákász: 'ennivaló után kutat' (Gyula); a Sárközben ugyanez: 'fogdosni, tapogatni', Hajdúszoboszlón meg: 'szédeleg, időt tölt semmi hasznára' és Heves megyében 'kotnyeleskedik' (?). *Pákászol*: 'immel-ám-

mal csinál valamit' (Debrecen); *pákászkogyik*: 'kotnyeleskedik' (Heves m. ÜMTSz. Ennek valamennyi adatát VÉGH JÓZSEF szívességének köszönöm).

Régi adat a *pákász* főnévre a NySz.-ban nincs. Van ugyan ott egy *pákász* ige, melynek 'verweichlichen, verzärteln' jelentése van kikövetkeztetve, de erről azt mondja SIMONYI, hogy a *pákásztatik* hiba *pókásztatik* helyett, és ez a *polkál*, *polkáz* változata, a jelentése: 'pólyáz' (Nyr. 48: 173).

Hiteles adatot legrégebből 1766-ból tudok idézni a *pákász*-ra a türkevei lt. Tanácsjvk. II, 69. lapjáról, GYÖRFFY ISTVÁN közlése szerint (Nyr. 44: 127): »A ványai földeken *pakuszó* (pákászó?) korhelyek eránt meghatározatott, minthogy különben is dologkerülők, ha megkapattatnak, ami rajtuk esik, maguknak tulajdonítsák, azért a *pákászkok*, *csikászkok*, *solymászkok* citáltassanak, hogy oly szabadjában a helység örökös és árendás földjein való hasznot minden fizetés nélkül ne használják, a fogott hasznonról pedig számot adjanak« (Az idézet GYÖRFFY későbbi közlése szerint van kiegészítve a Nagyikunsági krónika 52. lapjáról. Szépirod. Könyvkiadó 1955).

A türkevei jegyzőkönyv bizonyosan azért nevezi dologkerülőknek a *pákászkokat*, mert »a helység örökös és árendás földjein való hasznot« minden fizetés nélkül használták. Csak a *pákászkok* iránt való harag mondatja azt, hogy dologkerülők, mivel a robot alól kibújtak. Mert — sokat dolgoztak. Csak az a munka, amit ők végeztek, éppen nem földmívelés vagy állattenyésztés, hanem ősi magyar életmód: gyűjtögetés, halászás, vadászás.

3. A *pákász* szó eredetéről eddig a következő véleményeket ismerjük.

HAVAS SÁNDOR 1858-ban a »Vadász és Versenylap«-ban azt írja, hogy »Az elnevezés hihetőleg a már elavult *pák* gyökszóból ered, melly csupán származataiban s tán néhány családi nevekben él és konczot vagy zsákmányt jelent. A *pákász* valóban mint valami *pákosz* eb, szünet nélkül konczot keres a réten, s minden zsákmányon, mit magának itt kilesett, mohón kap« (Ez az idézet a Vasárnapi Újság 1858: 354. lapjáról való, ugyanis a Vadász és Versenylapból teljes egészében átvették). Átvette e magyarázatot CzF. is.

MARIÁNOVICS MILÁN a *pákász* eredetéről ezt mondja: »*pákosztos*, *pákosz*, *pákász* (ered. 'csintalan, rendetlen', aztán 'csavargó, nyalánk' stb.) vö. horv. *pakost* 'gonoszság', *pakostan* 'rossz', szlov. *pakosten* 'wirdig, garstig' tót *pakosta*: 'cenk' J. (vö. Mikl.)« Nyr. 46: 273.

A *pákász*-nak a *pákosz*-szal *pákosztos*-szal való együtt emlegetése megvan már BARÓTI-SZABÓNÁL is (SzD², 169). — A MTsz. is kapcsolatba hozza a *pákász*-t a *pákosz*-szal, melynek jelentése a MTsz.-ban: 1. 'kutató természetű, torkoskodó, nyalánk' (Tisza-Dob, Palócság, Rimaszombat vid.) 2. 'rendetlenkedő, kártevő' (Palócság).

PAIS DEZSÓ véleménye szerint »... *pákosz* elsősorban a. m. 'kártevő, rendetlenkedő' és azután 'torkoskodó, nyalakodó'; továbbá *pákoszkodik* szintén 'rendetlenkedik' → ennivaló után kutató, torkoskodik.' Így lett a *pákoszkodik* származék *pákászkodik* változatának 'ennivaló' után kutató jelentéséből 'keresgél, kutató, fürkész'; *pákász* tartozékuknak pedig 'en-

nivaló után kutató, fürkésző → rétségi kihalász, vadász' jelentése« (MNy. XLIV, 19).¹

BÁRCZI GÉZA szerint (SzófSz.) a *pákász*-nak »a *pákosztossal* való esetleges összefüggése — vö. népn. *pákász* 'kutató, fürkésző, ennivalót kereső', *pákáskodik* 'ennivaló után kutat' — nincs tisztázva (Nyr. 46:273).«

KNIEZSA ISTVÁN jelentéstanilag lehetőnek tartja a *pákász*-nak a 'torkos, nyalánk, ennivaló után kutató' jelentésű *pákosz*-ból való alakulását, de a kérdés hangtani részét nem tartja világosnak (A magyar nyelv szláv jövevényszavai I/1:374).

4. A 'rétségi kihalász, vadász madarász, gyűjtögető életmódot élő ember' jelentésű *pákász*-nak a 'torkos, nyalánk, ennivaló után kutató' jelentésű *pákosz*-ból való származtatása nemcsak hangtani ok miatt bajos, hanem jelentéstanilag nehézségek miatt is.

Békésen és annak környékén ugyanis, továbbá Vésztőn, tehát az egykori *pákások* hazájának egy részében ismerik ugyan a *pákosztos* szót, de ott ezt csak a macskára mondják. Jelentése: 'mindenbe beledugja az orrát, nyalánk, falánk'. Vésztőn *pákáskodik*: 'a macska nyalakodik'. *Pákosz* vagy *pákoszt* alakú szó itt nincs (a békési adatot VÉGH JÓZSEF-nek, a vésztőit PÁKOZDI ENDRÉNEK köszönöm). IMPLÓM JÓZSEF a gyulai *pákász* értelmezésére használja ugyan a 'pákosztos (gyermek ember), pákosztoskodó' kifejezéseket, utána írván ennek ezt az adatot: »Naty *pákász*« (ÜMTSz.), de ez semmit sem bizonyít, mert a közlő magyarázata. Viszont a *pákosz* vagy *pákosztos* sehol sem jelent lápi embert vagy *pákászt*, és a *pákásznak*, *madarásznak*, *darvásznak*, *lápi embernek*, *csikásznak* stb. soha sincs *pákosztos* jelzője!

Ha a *pákász* szó eredetét meg akarjuk fejteni, meg kell vizsgálnunk a *pákász* életét, minden munkáját és a rétségek világában vele együtt emlegetett *halász*, *vadász*, *madarász*, *darvász*, *békász*, *rákász*, *piócaszedő* és *füves* mivoltát is. Természetesen: elsősorban a Sárréten.

5. A sárréti *pákász* tudomásom szerinti legrégebb és legkimerítőbb ismertetése 1858-ban, éppen száz évvel ezelőtt jelent meg HAVAS SÁNDORTól a »Vadász és Versenylap«-ban, melyet még 1858-ban közölt a »Vasár-

¹ Pais Dezsőnek ehhez a magyarázatához kapcsolódik Nyárády Mihálynak »Az igazi *pákász*« c. cikke (DebrSzle, 1941, 101—109. Erre Kovács Sándor hívta fel figyelmemet). A cikk módszeréről és eredményéről a következőket lehet mondani. Abban igaza van a szerzőnek, hogy a Herman O. által közölt *Pákásztanya* a képzelet alkotása. Abban azonban nagyon téved, hogy a *réti ember*, *pákász* télen nem járta és kóborolta a rétet. Ennek ellene mond a *pákász*-nak *csikász* elnevezése és az a tény, ami e mögött a szó mögött van, nevezetesen: *csikot* mindig télen fogtak! Ami mármint azt az állítást illeti, hogy a *pákász* nem volt becsületes ember, erre azt lehet felelni: olyan becsületes volt, mint a *gulyás*, a *csikós*, meg a *kanász*, a *juhász*. Amilyen Arany János vén gulyása is volt. Ha tudott, mind egyik »szerzett«. De ez nem volt a *pákász* elnevezés forrása, mint ahogy a *gulyás*-nak, a *csikós*-nak, a *kanász*-nak meg a *juhász*-nak sem származott neve abból, hogy »szerzett«. Ha meg szegénylegény lett, már nem volt pásztor, vagy nem volt — *pákász*. Hogy miért nevezték városban 'csenegető, tolvaj'-nak, arra dolgozatom végén megadom a választ. Nyárády Mihály cikkének súlyos módszertani hibája az, hogy 1. a Sárrétrel egyetlen egy adatot sem közöl, 2. nem vizsgálta meg az egész réti életet, és nem tárgyalja a *pákász*-szal rokonértelmű rétségi *halász*, *vadász*, *madarász*, *törész*, *darvász*, *békász*, *rákász*, *piócaszedő* és *füves* mivoltát, csak a *pákász* egyik járulékos jelentését nézi és csupán arra hord össze merőben egyoldalúan bizonyítékokat. Az nem »Az igazi *pákász*«, akit Nyárády bemutat!

napi Újság« is (354—55). BÉRCZY KÁROLY is átvette ezt a »Hazai s Külföldi Vadászrajzok« 88—89. lapján, és innen közölte a *pákász* jellemzését röviden CZUCZOR—FOGARASI 1870-ben, BALLAGI ALADÁR is a magáét 1891-ben (OMM. Magyarország II, 420).

Mivel HAVAS SÁNDORNak a sárréti *pákász*-ról írott ismertetése igen lényeges, és megállapításait igazolja a modern néprajz is, közlöm belőle a leglényegesebb részeket.

»Pákászoknak a sárréti tősgyökeres magyar nép azon embereket nevezi, kik folytonosan a réten és a rétből élnek. A *pákász* se nem szánt, se nem vet, se napszámba nem jár, hanem a kész után nyúl, vagyis: »pákászcodik«... Foglalkozásaiban annyi a változatosság, hogy őt valószínűs lánghévíznek tartja a közönséges földművelő, mert ő nemcsak mindenbe kap, de valósággal mindenhez ért is... Vétereit, vészeit és varsáit kirakja minden irányban, azokba halat, csíkot, pusztá kézzel nadályt s nagy bosszúságára rákot fog, mely utóbbi állatról úgy van meggyőződve, hogy az Isten nem teremtette ételnek, miért is »fereg«-nek nevezi s nagy méreggel hányja ki a fogóból. Mindennemű vízivad után leselkedik s ha nincs neki lőfegyvere, csapófát és tört vet neki; a vadludak, vadruczák, szárcsák és libucok fészkeiből a friss tojást ezrével szedi, apró vad libát, fogdos, melly aztán a gazdasszony keze alatt megszelidül; kolcsag, vakvarjú, s vasgém-tollat szedeget; megbízásból mindennemű vízimadarak tojásait gyűjtögeti a nemzeti múzeum s kedvelői számára... Gyékényből csinos kaskót s köpüket köt minden kigondolható használatra, nádból vészt, vétert és varsát, vagy csikkast készít, hálót köt; nádat, gyékényt és sást vág s kévékbe gyűjt; a réte nyaralóra csapott szarvasmarhát, juhót, leginkább pedig sértést a porondokon őrzi, de csak úgy, hogy minden két-három héten egyszer, s akkor is, ha éppen eszébe jut, megnézi, hogy nincs-e több hija az idegen lábas jószágoknak, mintsem maga is szeretné, s ha van, hát »ő nem tehet róla«. A *pákász* végre kis sajkájával fenntartja a sárréti helységek közt a közlekedést éjjel és nappal, a vadásznak biztos kalauzul szolgál; utast és szegény legényt vagy vásárra járó népet szállít merre s mint parancsolják. Végre is megesik, hogy a lopott jószágra olly »gatz talál vetni«, hogy az országnak minden hatósága sem tud ráakadni...«

A *pákász* tehát halat, csíkot, nadályt, rákot fog, vízivadra les, csapófát és tört vet neki, a vadludak, vadruczák, szárcsák és libucok fészkeiből a friss tojást kiszedi, apró vadlibákat fogdos, kolcsag, vakvarjú, vasgém-tollat szedeget, gyékényből kasokat, köpüket köt, nádból vészt, vétert, varsát, csikkast készít, hálót köt, nádat, gyékényt és sást vág, kévékbe gyűjt. Láthatjuk, milyen sokat dolgozik a *pákász*, csak éppen nem földet mivel, csak éppen nem napszámba jár, hanem az ősi, gyűjtögető gazdálkodást folytatja (vö. SZÜCS SÁNDOR: Pusztai szabadok 158. l. is. Magyar Könyvkiadó, Bp. 1957.).

A leírásnak következő része nem szükséges ugyan a *pákász* szó eredetének megfejtéséhez, de mivel a *pákász* természetéről, testi-lelki sajátságairól közöl érdekes adatokat, ezt is idézem tanulság céljából.

A *pákász* »egész életét a rengeteg nádasokban és a feneketlen lápok közt, a porond szigeten épített nyomorú nádkunyhóban tölti, majd mindég magában jár s hétszámra sem találkozik emberrel, kivel egy-két szót

válthatna. Ennélfogva oly hallgatag és mogorva, mint ama nádtó, melyhez sajkáját kötö. Ha megszólal is, feleletei oly elharapott rövidék, s a szó oly nehezen jő ki a száján, hogy az ember szinte látja, milly nehezen esik neki a beszéd. És mintha minden tehetsége, szemei- és füleibe szállott volna, mindkettő oly rendkívül éles, mint bármely vadmadáré, mellynek természetét szinte magára ölté. Még mi csak apró, fekete pontokat látunk a légkörben, oly távol van hozzánk a vadmadár: a pákász már egész biztonsággal mondja, hogy vagy vadlúd, gyöngyvér, kanásos gém, vagy vadrucza közeledik! Ő legjobban tudja, mellyik vad milly alakú falkában, körülbelül hányad magával, honnét s hová szokott repülni. És ki értene jobban a vízimadarak nyelvén, mint ő, ki éjjel nappal hallgatja titkos társalgásukat? Annyi mindenféle hangot hallani itt, oly meglepő idegenül szólal meg egy-egy vadmadár a sok közül: a pákász egyszerre megmondja, hogy minő szárnyas állat s miért szólalt meg! Valóban ezen állatoknak természetét s különböző érzelmkifejezéseit ő jobban ismeri, mint bármely szaktudós. A madarak közt legjobban szereti mégis a fehér kolcsagot. Ebbe a szó teljes értelmében szerelmes, legfőbb vágya egykettőnek megejtése, s még éjjel is kolcsagról álmodik; hajdan, mint mondja, sok pénzt kapott tolláért Kostyál Ádám úrtól, és nem tudja mire vélni, hogy ezen úr most egészen megfélekedzett róla. Ezen kedvenc madaráról ő gyakran s mindig a harmadik személyben, illynemű szakadozott monológban szokott emlékezni a vendég előtt: »ő« legszebb madár a téren! »ő« vigyáz magára! »ő« feje, mint a hó! »ő« ragyogó, mint a nap! »őt« a sas se meri bántani!; az »ő« nála kizárólag kolcsagot jelent.¹ Szép tollait töben összekötvén, egy átfúrt vastag nádcsőbe rázza...«

»Általában a pákász fölötte leleményes szükségei kielégítésében, mi-
ben senki segítségére nem szorul. Mindent a természettől és saját tapasztalása után tanult; igen kevésre van szüksége, hogy megélhessen, s mint látni fogjuk, az egyszerű rendkívül kurtos, rossz öltözéket, mi rajta van, kivéve, mindene a rétből kerül ki. Kitartása bámulatos, daczol az időjárás minden viszontagságaival, éhen, szomjan, főtől talpig lucskosan fázik és sül eleget, vadludak vagy kolcsagok utáni lestében egész napokon át hason elfekszik, nem érvén be azzal, hogy egy két vadra lóhet, hanem kidőlt szemekkel azon pillanatot lesvén ki, midőn egy lövésre, vagy mint ő mondja egy töltéssel legalább három libát vagy tíz ruczát ejthet meg. Fennállva csónakjában, azt egész napokon át hajtja a réten ernyedetlenül...«

»Minden sárréti helységnek van tíz-húsz s nagyobbaknak több pákása is s az egész rétségen néhány százra megyen számuk. Püspök-ladányban legnagyobb hírre kapott Rohodi Sándor nevű pákász, mivel én is rendszeresen vadászni szoktam volt...«

A legutolsó mondatot azért emeltem ki, hogy lássuk: olyan valakinek a leírása ez, aki a pákászt munkája közben még látta, élete folyását ismerte.

¹ Ezt a részt szószerint átvette Lakatos Károly: A pákász (vagy nádlaczi) c. tanulmányában, melynek alcíme azt mondja: »A régi Szeged egy eltűnt alakja« (Ért. XIII, 1912:34). Lakatos Károly tehát egy hiteles sárréti leírásnak egyik részletét belecsempészte a szegedi pákász eltűnt alakjáról szóló fejtegetésbe, anélkül, hogy erre a tényre tanulmányában utalt volna.

Az, hogy a sárréti *pákász* csakugyan halat, csíkot, nadályt, rákot fog, vízvadra les, csapófát és tört vet neki, a vadludak, vadrucák, szárcsák és libucok fészkeiből a friss tojást kiszedi, apró vadlibákat fogdos, kolcsag, vakvarjú, vasszékelyt szedeget, gyékényből kasokat, köpüket köt, nádból vést, vétert, varsát, csikkast készít, hálót köt, nádat, gyékényt és sást vág, kévébe gyűjt, — ilyen pontosan — tudomásom szerint másutt nincs összefoglalva, viszont nagyon fontos tudni a *pákász* etimológiájának megfejtéséhez.

1943-ban a 84 éves sárréti, Darvason élő Zsoldi Mihály elmondta a többi között azt is, hogy az ő apja, aki szintén *pákász* volt: »A rítē járt mindig. Keveset rucát, libát, nyulat, fogott... Csíkot fogot, halat fogott... Fokta a nadályt, abból ílt... A csíkot mek... csikkast csináltak Veszéőből fontak ecs csikkast... Jég alatt háláóvāl foktuk a halat... Tapogatóvāl nyárba halásztunk... Vaót szigony is... Vaót itt az is, tekenőzsbika elég. De it nem használta senki... A *pákászok*, azok vaótak a jágerek. Ritka vadász vaot, ha *pákász* vaot, hoty puskája ne legyik... A rítē szettik a vizen a szárcsatojást...« (VÉGH JÓZSEF: Sárréti Népmesék és Népi Elbeszélések, 65—70). — Sági Antal 75 éves volt darvasi bíró azokról a *pákászokról* beszélt, akik darut lestek: »... hason csúszva közelítették meg lóvisre... Íty tütták a darut meksalni a rigi *pákászok*« (i. m. 68).

A *pákász*életnek itt idézett koronatanúi igazolják a modern néprajz-tudományt; amely így jellemzi a réten élő embereket, közöttük a *pákászt* is: »A rétes emberek halászó, vadászó honfoglaló őseink utódai voltak, akik a Sárréten, tehát annak a Kunságba átnyúló részében is, mint *halász, csikász, rákász, pákász, vadász, darvász, solymász, békász, méhészt* és *piócaszedő* »élelmeskedtek«. Nem voltak ezek kizárólag egy foglalkozás üzői, egyik a másik mesterségébe belekontárkodott, de azért békésen megfértek egymással a lápon, sőt, ha kellett, egymásnak segítséget nyújtottak« (GYÓRFFY ISTVÁN: Nagykunsági krónika, 51; kiemelés tőlem). MÓRA FERENC is azt írja, hogy: »... a *csikász, a pákász, a halász, a madarász* tört rakott a zombékba, varsát a vízbe, kast az érfolyásba, kondát vert a zombóba, gulyát a csátéba. Kaszálta a locsogó füvet, vágta a nádat, fonta a fűz-vesszőt meg a gyékényt, bányszta a tőzeget.« (Sokféle, Egy cár, 34. Magvető 1958. Az én kiemelésem.)

6. A *pákász* szó eredetének a nyitja abban a megállapításban van, hogy: »Nem voltak ezek kizárólag egy foglalkozás üzői...«; ezt a megállapítást igazolja HAVAS SÁNDOR is 1858-ból, mikor azt mondja: »... mert ő nemcsak mindenbe kap, de valóság-gal mindenhez ért is...« SZÜCS SÁNDOR így fejezi ki ezt: »Aszerint, hogy a foglalkozás melyik ágát űzték nagyobb hozzáértéssel, *halászkok, csikászkok, rákászkok, békászkok, vadászkok, madarászkok, darvászkok, piócaszedők* és *fűvesek* voltak közöttük. Arra azonban mégse gondoljunk, hogy e foglalkozás a gyakorlatban is szigorúan felekezetekre szakadt...« (Pusztai szabadok, 158). — Nemcsak azért, mert külön-külön egyikből-egyikből nem lehetett megélni, hanem azért is, mert e foglalkozás közül többet más-más időpontban lehetett csak űzni. *Csikászni* min-

dig télen szoktak (HERMANN OTTÓ: A magyar halászat könyve I, 481. GYÖRFFY: Nagykunsági krón. 63, VÉGH JÓZSEF: Sárréti Népmesék és Népi Elb. 65); a rét füveit a *füves* viszont egész biztosan nem télen szedte, hanem tavasztól ősziig, mikor melyik gyógyfűnek volt az ideje; a gőzű fészket meg ősszel ásták meg a pákászok (GYÖRFFY: i. m. 66) stb. — Hogy ugyanez a rétes ember mindennek fogásával, gyűjtésével foglalkozott a réten, világosan mutatja az is, hogy a hetvennyolc esztendőes Egri János ladányi magyar »békázással, halászattal és csikászattal szokta élelmét keresni« (GYÖRFFY: i. m. 57—8), mint ahogy VÉGH JÓZSEF öreg *pákásza* is foglalkozott effélével a réten.

Nyilvánvaló, hogy mikor a rétes ember vétereit, véseiteit és varsáit kirakta: *halász*, mikor csikot fogott decemberben: *csikász* volt. Mint GYÖRFFY mondja: »...különbén minden *pákász* született *csikász* is volt« (i. m. 62); ha darut fogott: *darvász*, ha általában madarakat ejtett törbe vagy fogott hurokkal: *madarász* volt, de lehet, hogy mondták *madarász*-nak akkor is, ha darut fogott, vagy sólyommal vadászott.

Hát *rákász* mikor volt a rétes ember?

Nyilván akkor, mikor rákot fogott.

Békász?

Mikor békát fogott: »A békákat pedig a pákászok *békászattal* foglalkozó felekezete teremtette elő a réten« (GYÖRFFY: i. m. 47).

És kik voltak a *füvesek*?

Ugyanazok, akik a *csikászok*, a (réti) *halászok*, a *darvászok*, a *madarászok*, a *békászok*. Gyógyfűvek szedése közben ugyanis bizonyosan nem mondtta ezekre senki, hogy csikászok vagy madarászok vagy békászok, hanem: *füvesek*.

7. És mikor voltak a rétes emberek *pákászok*?

Eredetileg bizonyosan akkor, mikor a gyékény buzogányát: a *páklyát* vagy a *pákát* szedték és dolgozták fel taplónak, tűzgyújtásra vagy párna és dunyhatölteléknek, vagy mikor szedték a nádnak virágát és seprűnek kötötték.

SZABÓ ANNA szegedi bölcsészhallgatótól hallottam, hogy a Jászberény melletti Csíkoson (valamikor sok csik lehetett ott, most szíkes tanyavidék) használtak *pákaseprűt*: nád virágából, felső részéből készült, hosszú nyélre volt erősítve. Jászberényben *páka*: 'nádnak virága' (seprűt kötnek belőle). CSOMA KÁLMÁN: Jászberény nyelve, 1908. ÜMETSz.

KISS LAJOS meg azt írja (A szegényember élete 129), hogy: »Némelyik házasulandó legény olyan szegény, hogy mikor megesküdtek, csak egy rossz subája volt, abban háltak az istállóban, vagy a pitarban a földrehintett szalmán és a küszöb volt a févalj. Ha telt is ágyra, a párnában a *gyékénypáklya* volt toll helyett«. — Egy ennél régebbi, XVIII. századi adat szerint is: »*Buzogányfű*, Kákabot, Baka. Deák: Typha five Clava palustris, Typha angustifolia, foliis semicylindricis. — Tóokban és álló vizekben a nád között terem; a gyermekek játtzanak véle fellyül olyan mint a bot; ha ütnek véle széllyel mégyen pehel formájában. Köz hasznai: 1. Párnákat vagy vankosokat és Dunyhákat meg-lehet a pelhével tölteni. 2. A Bodnárok az az Pintérek leveleivel hordó fenekeit öfzve foglalják« (CSAPÓ JÓZSEF: Új füves és virágos magyar kert. II. kiad. 1772).

Végül általában használták a gyékénypáklját az Alföldön megfelelő előkészítés után taplónak is, tűzgyújtásra (vö. NYÍRI: A tűzgerjesztés magyar nyelvi kifejezéseinek történetéből. Nyelv és Irod. I, 75—6). »Páka v. páklya, gyékényvirág; páklyatapló. Szegedi szó. — Buzogány a kákák tetején. Gömöri szó« (Tsz. 1838). Páka, páklya, pákja: gyékényvirág, nád buzogánya'; páklya-tapló: 'a gyékény barkás virágjának gyapotszerű anyagából való tapló (másképp: örmény tapló) — MTsz.

A páklyataplót éppen úgy árulták egykor, mint a gyógyító füveket és a nadályt. Gyermekkoromban a szentesi piacon is árulták még kis asztalkán vagy ládán, apró csomókba rakva.

A gyékény virága szolgált tehát párna, dunna töltésére és tűzitaplóként (az Alföldön); Jászberényben és környékén volt pákaseprű: a nád virágából kötve.

A gyékény tehát ezek miatt a hasznai miatt — tudjuk, kosarakat is csinálnak belőlük, meg egyebet — nagyon becses volt a réten. Ezért »Tavasza kelve a lábán maradt lelleges, hitvány nádat meggyújtották, hogy gyékény jöjjön a helyébe« (GYÖRFFY: i. m. 58), de Jászberényben a nád pákáját is felhasználták, mint láttuk.

Ebből pedig az következik, hogy a rétes ember a gyékénnyel is bánt, annak pákáját vagy páklyáját gyűjtötte és feldolgozta vagy taplónak, vagy párna és dunna töltésére toll helyett, a nád pákájából meg pákaseprűt készítettek.

»Azok az emberek, a kik a »sem miből« élnek, a kik télen csíkot fognak, nyáron sulymot halásznak bundadarabbal, gyógyfüveket szednek, felkutatják a »szálepét«, meggyűjtik tavasszal a nyárfákról a popiumot, elkészítik a fagyöngyöt madárlépnek s madarásznak vele, furfangosan elszedik a bibicztől jól elrejtett tojásait; a fekete ürömből taplót csinálnak...« (JÓKAI: Tiszamenti élet, OMM. Magyarország, II, 57, kiemelés tőlem.)

JÓKAI szerint a rétes ember fekete ürömből készítette a taplót. Láttuk, készíthette ezt a rét lakója a gyékénynek buzogányából is, a pákából vagy a páklyából.

A páklya szónak páka változata fel van jegyezve Szegedről, Besenyőtelekről, Füzesabonyból, Zentáról, a bács megyei Adáról és COMENIUS Orbis pictusának 1798-i pozsonyi kiadásából (BEKE: Nyr. 68:11), de van rá adatunk már a XVII. sz.-ből is: »Typha = Narrenkolben (XVII.): Páka, both, más írással: Gikin, Boit ez gikin« (IVÁNYI BÉLA: Régi magyar növénynevek, NésNy. VII, 185).

8; A réten élő ember tehát, aszerint, hogy mivel foglalkozott, halász, csikász, solymász, darvász, madarász rákász, békász, nadályos ember vagy füves vagy pákász volt. A pákász nevet onnan kapta, hogy a gyékény vagy a nád virágát is szedte, különféle célokra, ennek neve: páklya v. páka. A páka régiebb korbéli fontosságát mutatja az is, hogy átvitték ennek nevét a lakatos-mesterségbéli forrasztórúd elnevezésére is, ennek neve ugyanis: forrasztópáka.

És amint a béka szóból alakult a békász, úgy lett a páka szóból a pákász.

Hogy csakugyan így alakult a pákász szó a páka főnévből, azt igazolja a rétes ember többi elnevezése is: hal: hal-ász, csík:

csik-ász, sólyom: *solym-ász*, daru: *daru-ász*, madár: *madar-ász*, rák: *rák-ász*, béka: *béka-sz*.

A *békász* és a *pákász* tehát az előbbieket analógiájára keletkezett, és szerkezetileg csak az *-sz* benne a képző, az előtte levő *-á-* a szó tövéhez tartozik.

9. Maga a 'Typha, Rohrkolben; gyékényvirág, nád buzogánya' jelentésű *páka* (~ *páklya* stb.) a R. *pálka* vagy egy föltehető **pálka* (vö. *palka*: 1807: M. Fűvészk. 81 stb., vö. Kniezsa: Szláv jöv. I/1:377) szóból fejlődött, ez meg a különféle szláv nyelvekben *palka* alakban meglevő szónak az átvétele, melynek van 'torzsa, torzsavirág', 'Typha' jelentése is (vö. Beke: Nyr. 68: 11; Melich: MNy. XXXVI: 324; Kniezsa: Szláv jöv. I/1: 377).

10. A gyékényből és nádból is dolgozó, továbbá a gyékény virágát, *páká*-ját több célra fölhasználó rétes ember, lápi ember *pákász* nevét akkor is használhatták, mikor a lápi ember gyógyfüvet szedett vagy eladott, vagy mikor vészt, varsát-mit készített, hurkot vetett, stb. Így azután a *pákász* név lassanként jelölőjévé lett kb. annak a fogalomnak is, amit általában a *rétes ember*, *lápi ember* fejez ki.

A *pákász* névről azt mondotta Herman Ottó — mint láttuk —, hogy bihari szó, az Ecsedi lápon nem ismerik. Mivel azonban följegyezték a Hegyalján ezt a kifejezést: *nagy pákász*, és ezt olyan emberre mondják, aki mindent kifürkész, kieszel, fölhalál; és Beregben is följegyezték a 'kutató, fürkésző' jelentésű *pákász*-t (MTsz.), nagyon valószínű, hogy nemcsak a Sárréten volt használatos ez a szó, hanem másfelé is, ha nem mindenütt is, ahol a rétes ember, lápi ember életkörülményei megvoltak.

Az ugyanis kétségtelen, hogy a 'gyékény virágát szedő és fölhasználó, gyékényből, nádból dolgozó' majd 'rétes ember' jelentésű *pákász* fölvehette és föl is vette az 'ennivaló után kutató', 'mindent kifürkésző, kieszelő, fölhaláló' jelentést. Hozzákapcsolódhatott ehhez az 'élelmes' képzelet is, mert gondoljunk csak pl. a következő tényre: »Mecölöpölik (ti. a *pákászok* vagy *madarászok*) láboknál fogva a sas fiakat fészekbe, hogy el ne repülhessenek. Az anyjok pedig nappal vad madarakat, éjjel pedig halakat annyit hord táplálkozásokra, hogy emészteni nem győzik fiait, de reggelre már ott vannak a *pákászok* és a szép potyákat, nagy csukákat elragadozzák előlük. A fiak sipítanak, az anyjok pedig még inkább hordja nekik az ennilókat, de mindazokat *a lesi pákászok* emészti meg« (idézi Györffy: i. m. 65. Az én kiemelésem).

Valóban igaz tehát a *pákászok* leleménye, élelmissége. De ez az ő életkörülményeiknek, foglalkozásuknak a folyamánya, nem pedig fordítva: élelmisségükből következett rétségi életmódjuk, foglalkozásuk.

Ami pedig a *pákász* szó gyulai 'csenegető, tolvaj' és mezőtúri 'zsi-ványtermészetű' jelentését illeti, ennek az a magyarázata, hogy a város, a község vagy az uraság szemében akár halászott a *pákász*, akár vadat fogott: mindenképpen tolvaj volt. Ilyen jelentése e szónak nem a rétek világában fejlődött ki, hanem a városi,

a községi hivatalos körök nyelvében meg az uraságéban.¹

Szófejtésem nyitja: a lápi emberre, a rétes emberre vonatkozó elnevezések egymáshoz való viszonyának kimutatása, az elnevezések okának a megvilágítása.

11. Úgy látszik, hogy *pákász* szavunk kihalófélben van, de azért nem biztos, hogy kihal. Annyi azonban bizonyos, hogy a fő jelentése elavul. VÉGH JÓZSEF 1943-ban még beszélt öreg *pákászokkal*, de ma már aligha vannak ilyenek. Olyanok azonban még akadnak, akik még láttak *pákászokat*. Ezek még tudják is pontosan, kik voltak a *pákások*. De a következő nemzedék nyelvében már elmosódott lesz a szó eredeti jelentése, sőt sokszor téves fogalomhoz kapcsolják. Majd, ha nem viszik át e nevet más fogalom jelölésére (pl. 'csenegető,' 'a konyhában erre-arra enivaló után kutató' stb.), el is avul. A *pákász*-nak elavulófélben levő állapota volt az oka annak is, hogy BALASSA JÓZSEF félremagyarázta CZUCZOR—FOGARASI-nak azt a megállapítását, hogy »A *pákász* se nem vet, se nem szánt, se napszámba nem jár, hanem a kész után nyúl, vagyis *pákász*odik« — és úgy határozza meg a *pákász* mivoltát: »Rétségi halász, vadász, aki nem dolgozik, hanem az egész évet halászattal, vadászattal tölti (A magyar nyelv szótára II, 124; az én kiemelésem). Mert bizony: sokat dolgozott a *pákász*! — A kihalt 'rétségi kihalász, vadász, madarász, gyűjtögető ember' jelentését a *pákász* szónak ma már csak a tudomány ismeri és tartja számon: néprajzi műszó lett belőle, mégpedig valószínűleg CzF., JÓKAI és HERMAN OTTÓ hatására.

12. Az a nyelvszemlélet, mely ehhez a jelentéstani fejtegetéshez a kulcsot megadta, MÉSZÖLY GEDEONnak abban az értekezésében olvasható, melyben a többi között a következőket írja:

»A vadászás több, nem egyszerre érzékelhető mozzanattól állott. A primitív életmódú ember lelkében a különböző időben érzékelhető mozzanatokból hol egyik, hol másik mozzanat, jelenet képe villant föl egy-egy alkalommal s az illető elbeszélő ember csak az éppen fölvillant mozzanattal cselekvést jelölte meg nyelvi jellel arra a célra, hogy ő más emberekkel közölje a több mozzanattól álló vadászás teljes folyamatának fogalmát.« (Az ugorokori vadászélet magyar szókincsbeli emlékei. Ethn. LXII, 289).

¹ Karácsonyi Béla arra figyelmeztetett, (köszönet érte), hogy II. Ulászló 1504. évi V. decretumának 18. cikkelye szigorúan megtiltja a jobbágyoknak a vadászást és a madarászást. A jobbágyok ugyanis, akik »ennek a haszontalan munkának rabjává lettek«, földesuraik ezen jövedelmeit elvonják és őket megcsalják. Egyúttal elrendeli, hogy »mindeniköknök föld-, rét- és szőlőművelést, valamint egyéb kézműveket kell űznie és folytatnia, a melyekből mind magának, mind pedig földesurának jövedelmet és hasznot szerezhet...« E cikkelyt megerősíti s kiterjeszti az 1729:XXII. t. c. L. még az 1802:XXIV. t. c.; vö. még az 1883:XX. t. c. (Magyar Törvénytár 1000—1526. évi törvénycikkek. Bp. 1899., 682—83. l.). Ezek alapján tárgyalja ezt Karácsonyi Béla egyetemi előadásáiban és jegyzetében is.